

Review Article/ Derleme

Family Counseling and Social Work in the Context of Social Policy and Family Policies

Sosyal Politika ve Aile Politikaları Bağlamında Aile Danışmanlığı ve Sosyal Hizmet

Melahat Demirbilek*¹

ABSTRACT

The institution of family which finds an important role at every culture and is universal can be affected from other systems. The fast improvements and changes in social, economic, cultural structure and information technologies affect family and can cause certain changes in the functionality of this institution. The contemporary families who are exposed to those rapid improvements and changes are having tough times to protect the united cohabitation amongst its members. In order to develop the healthy family relations which turned today into a social necessity rather than being an individual issue, certain policy implementations are needed. In general, policy is considered to be a set of precautions aiming at a specific purpose in a society. Issues regarding the individuals who are a part of the society are connoting the "social" and thus it is believed to be evaluated under the confines of social policies. The institutions like education and family – which the individual is a member of – are considered to be under the scope of social policies. Family policies which embrace the institution of family absolutely can be evaluated within the social policies. Family policies as a set of applications developed by the state aiming to strengthen the family, increase welfare and enable well-being of the family; develops deterrent and protective applications for: protecting the existence of family, protecting the family against potential risks, assisting the family to solve domestic issues, developing the self-assisting skills of families, obviating malfunctions in family functioning. As one of its main objectives is to increase the welfare of the individual and society, social work with its applications on family counseling, in line with the objectives of social policies and family policies serves to strengthen the family, orienting to changing conditions and maintaining its good existence.

Key words: Family counseling, family policies, social work, social policies

ÖZET

Her kültürde bulunan sosyal ve evrensel bir kurum olan aile diğer sistemlerden etkilenmektedir. Sosyal, ekonomik, kültürel yapıda ve bilişim teknolojisi alanındaki hızlı değişimler aileyi etkilemekte, ailenin işlevlerinde bazı değişimlere yol açmaktadır. Hızlı değişime maruz kalan günümüz ailesi, üyeleri arasındaki uyumlu birlikteliği sağlamakta zorlanmaktadır. Bireysel sorun olmaktan çok toplumsal bir ihtiyaç olan sağlıklı aile ilişkilerinin geliştirilmesi için politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Politika genel olarak bir toplumda belirli bir amaca yönelik önlemler bütünü olarak ele alınmaktadır. Toplum yapısı içinde yer alan bireye ilişkin konular "sosyal" olana ifade ettiğinden sosyal politikanın kapsamı içinde değerlendirilmektedir. Bireyin üyesi olduğu *aile*, eğitim gibi sosyal kurumlar sosyal politikanın kapsamı içinde düşünülmektedir. Aileyi bir bütün olarak ele alan aile politikaları sosyal politikaların içinde değerlendirilebilir. Aileyi güçlendirmek, ailenin refah düzeyini artırmak ve ailenin esenliğini sağlamak amacıyla devlet tarafından geliştirilen uygulamalar bütünü olarak aile politikaları; ailenin varlığını koruma, aileyi potansiyel risklerden koruma, aile içi ilişkilerdeki sorunların çözümüne yardım etme, ailelerin kendine yardım becerilerini geliştirme, aile işlevlerindeki aksamaların giderilmesi için önleyici ve koruyucu uygulamalar geliştirmektedir. Temel hedeflerinden biri bireyin ve toplumun refahını artırmak olan sosyal hizmet, sosyal politikalar ve aile politikalarıyla uyumlu olan amaçları doğrultusunda aile danışmanlığındaki uygulamalarıyla, ailenin güçlenmesine, değişen koşullara uyum sağlamasına ve varlığını sağlıklı şekilde devam ettirmesine yardımcı olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Aile danışmanlığı, aile politikaları, sosyal hizmet, sosyal politika

Received / Geliş tarihi: 29.08.2017, Accepted / Kabul tarihi: 23.09.2017

¹Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

*Adres for Correspondence/Yazışma Adresi: Doç.Dr. Melahat Demirbilek. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. Aktaş Mahallesi, Plevne Caddesi No:5 P.K.06340 Altındağ/ANKARA
Demirbilek M. Sosyal Politika ve Aile Politikaları Bağlamında Aile Danışmanlığı ve Sosyal Hizmet. TJFMPC, 2017; 11(4): 278-287.

DOI: 10.21763/tjfmpe.359850

GİRİŞ

Her toplumda ve kültürde bulunan sosyal ve evrensel bir kurum olan aile genellikle anne-baba ve çocuklardan oluşan bir birim olarak tanımlanabildiği gibi, daha kapsayıcı olarak "...kadın, erkek ve çocuklardan oluşan bir birlikteliğin ötesinde bireyin fiziki, sosyal ve psikolojik bakım ve donanımının (konuşma, anlaşma, rekabet, çatışma vb.) sağlandığı ya da temin edildiği en yakın ve en uzun ilişkilerin sürdürüldüğü bir ortam..." olarak ta tanımlanabilmektedir.^{1,2} Ancak evrensel bir kurum olmakla birlikte, ailenin tüm biçimlerini içine alacak geniş bir tanım oluşturmak kolay değildir.³ Çünkü farklı kültürlerde farklı aile yapıları görülmektedir. Bununla birlikte aileyi, biyolojik ve psikolojik bağları olan ve aralarında tarihsel, duygusal ve ekonomik bir birliktelik olan ve kendilerini aynı evin üyeleri olarak hisseden bireylerin oluşturduğu birliktelik olarak tanımlamak farklı aile türlerini de (çekirdek aile, tek ebeveynli aile, çocuksuz aile, yaşlı aile, geniş aile vb.) kapsayan daha geniş bir tanım olarak düşünülebilir.⁴

Ailenin bütünlüğünü koruyarak varlığını sürdürebilmesi için sahip olması gereken işlevleri vardır.⁵ Bunlar arasında nüfusun yeniden üretimi, çocuk bakımı, cinsel davranışların düzenlenmesi, üyelerin sevgi ihtiyacının karşılanması, toplumsal kuralları ve değerleri bireylere aktarma (toplumsallaşma), bireyleri diğer toplumsal kurumlara bağlama, başka kurumlara devredilemeyecek (cinsellik, sevgi vb.) yükümlülükleri yerine getirme, güvenlik, üyelerin denetimi, kadın ve erkek arasındaki ekonomik işbirliği, boş zamanları değerlendirme, paylaşma gibi işlevleri⁷ yer almaktadır.^{1,3,6,7}

Ancak her ailenin tüm işlevlerini eksiksiz ve sağlıklı olarak yerine getirdiğini ifade etmek kolay değildir. Araştırmalar neredeyse her kültürde sağlıklı ailelerin değişime uyum sağladığını, uygun sınırlar koyduğunu, ilişkilerini açık iletişim üzerine kurduğunu, sorumluluk almayı desteklediğini, eşlerin kendilerine ve çocuklarına güven ifade ettiğini ve gelecek hakkında iyimser olduğunu göstermektedir. Sağlıklı aileler bir grup olarak ortak özellikler taşırlar. Başarılı, mutlu ve güçlü olan aileler dengelidirler. Hangi sorunları nasıl ele alacaklarını bilirler. Aşırı bilişsel veya aşırı duygusal işleyişleri yoktur. Sorunları yeterli enerjiyle ele alıp gerçekçi planlar yaparlar.^{4,8}

Ailenin işlevlerini ne düzeyde yerine getirdiği aile sağlığı açısından belirleyicidir. Sağlıksız aileler dengede durmayı başaramazlar, aile rolleri ve sınırları zayıf ya da belirsizdir, üyeler arasındaki iletişim yetersizdir, üyelerin ihtiyaçları yeterli düzeyde karşılanmaz. Ailelerin işlevlerini sağlıklı olarak yerine

getirebilmelerini olumsuz yönde etkileyen bazı faktörler vardır. Bunlardan birisi sosyal, ekonomik, eğitim, bilişim teknolojisi vb. alanlarda yaşanan hızlı değişimdir. Günümüzün değişen ve gelişen ailesi, üyeleri arasındaki uyumlu birlikteliği sağlamakta zorlanmaktadır. Özellikle aile üyelerinin kentli ana-baba, çalışan anne olma gibi hızla değişen rollerine uyum sağlayamamaları, akıllı telefonlar, bilgisayar, sosyal medya gibi bilgi teknolojilerinin aile içindeki yoğun kullanımı aile içindeki iletişim ve etkileşimi bozmaktadır. Aile üyelerinde sıkıntıya yol açan bu tür engellemeler genelde ailenin varlığını korumasını güçleştirirken, özelde aile üyelerinin sosyal ve ruhsal varlığını bozmaktadır. Bu durumda bazen aile toplumsal sistem içinde hasta bir kurum niteliğini kazanabilmektedir.⁹ Her ne kadar teknolojik, ekonomik, politik değişimler ailenin işlevlerinde değişikliğe yol açsa da ailenin toplumsal işlevi önemini korumaya devam etmektedir.⁷

Toplumda çok sayıda birey ya da aileyi ilgilendiren sorunlar, bireysel olmaktan çıkıp "sosyal" alan içinde değerlendirilmektedir. Sosyal olan sorunlar aynı zamanda sosyal hizmetin çalışma alanı içinde yer almaktadır. Sosyal sorunlar benzer şekilde sosyal politikaların konusunu da oluşturmaktadır. Bu nedenle aile danışmanlığı, aile politikaları, sosyal hizmet ve sosyal politika birbirleriyle ilişkileri bağlamında ele alınacaktır.

Sosyal Politika

Politika genel olarak bir toplumda belirli bir amaca yönelik önlemler bütünü ifade etmektedir. Toplum ya da sosyal gruplar içinde yer alan bireye ilişkin her konu sosyal'i ifade ettiğinden, bireyler de sosyalin konusu olmaktadır. Bireyin içinde yer aldığı aile, eğitim gibi sosyal kurumlar da sosyal alanı (sosyal politikayı) ilgilendirmektedir.¹⁰ Sosyal politikaları genel olarak devletin eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetleri içeren planlamaların ve hizmetlerin bütünü olarak ele almak mümkündür. Bu anlamda sosyal politikanın iki amacından biri sosyal hizmetler ve sosyal refahın sağlanması, diğeri ise sosyal sorunların giderilmesi için hükümetlerin bazı eylemlerde bulunmasıdır.¹¹ Sosyal politika ortaya çıktığı dönemdeki dar anlamından giderek uzaklaşmış ve günümüzde genişleyerek sosyal yaşamın birçok alanını kapsamaya başlamıştır. Bu açıdan dar anlamda sosyal politika işçiler ve işverenler arasında ortaya çıkan çıkar çatışmalarını, dengesizlikleri gidermek sınıflar arasında uyum sağlamak amaçlarıyla sınırlıyken, geniş anlamda sosyal sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklere dayalı bir politika olarak bütün sosyal alanlar ve bütün

sosyal grupların sorunlarıyla ilgilenerek ve çözümler üreterek sosyal eşitlik ve sosyal adalet amacına yönelmiştir.^{11,12} Başka bir ifadeyle geniş anlamda sosyal politika bireyler, gruplar, topluluklar ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve müdahalelere rehberlik eden sosyal faaliyetler ve ilkeler bütünü olarak tanımlanabilir.^{12,13} Bu şekliyle sosyal politika insanların durumları ile ilgili geniş bir içeriğe sahip¹⁴ olmuş ve sosyal politikanın kapsamındaki genişleme ilgi alanına giren konuları da çeşitlendirmiştir. Böylece sosyal politika çalışma yaşamı ile sınırlı olmaktan çıkmış ve toplumdaki tüm bireylerin ve ailelerin karşılaşılabilecekleri sorunları (işsizlik, yoksulluk, sosyal dışlanma, sosyal içerme, sosyal koruma, ayrımcılık, kişisel sosyal hizmetler, konut, sağlık, eğitim, aile ilişkileri) içine alacak şekilde genişlemiştir.¹³

Toplumsal yapıdaki değişimin dinamizmi sonucu ortaya çıkan çatışmaların çözümü için alınan tedbirler olarak sosyal politika sosyal sorunlara devletin müdahalesini ifade etmekte, sosyal barış ile genel refah ve mutluluğu sağlama amacı taşımaktadır. Sosyal politika kamusal niteliğe sahiptir. Sosyal devlet ilkesi gereği devlet tarafından uygulanır ve denetlenir.^{10,11} Günümüzde sosyal devletten ve sosyal politikalardan beklentiler farklılaşmaktadır. Gençlerin eğitim ihtiyaçları farklılaşmakta, eğitim ve iş arasındaki ilişkiler değişmektedir. Yaşlı nüfus arttıkça sağlık sorunları arttığı için bakımlarını sağlamak amacıyla ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Kadınlar bir yandan kadın-erkek eşitliğini isterlerken, diğer yandan çalışma saatlerinin düzenlenmesinden çocuk bakımına kadar uzanan bir dizi ihtiyaçlarının karşılanmasını beklemektedirler.¹²

Sosyal politikayı diğer politikalardan bağımsız düşünmek zordur, diğer politikalardan etkilendiği gibi, onları etkileme gücüne de sahiptir. Bu bağlamda sosyal politika ekonomi politikalarıyla ilişkilidir. Ekonomi sosyal politikanın ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinde etkide bulunduğu gibi sosyal politika da ekonomiyi etkilemektedir.¹³ Sosyal politikayı (dolayısıyla aile politikalarını) etkileyen faktörlerden biri de sosyo-kültürel faktörlerdir. Sosyal politikanın kapsamı ülkelere ve aynı ülkede zamana göre farklılık gösterebilmektedir.¹¹ Her toplumun kendine özgü değerleri, normları, kültürel kodları, o toplumun geliştirdiği sosyal politika anlayışını etkilemektedir. Benzer şekilde sosyal politikaların uygulandığı kişilerin sahip olduğu sosyal ve kültürel değerler de sosyal politikayı şekillendirmektedir.¹³ Aynı zamanda politikaların değişimi sosyal yaşamda da değişikliklere yol açmaktadır.¹⁵ Sosyal politikanın amaçlarından olan

insanların iyilik halleri sosyal yaşam içindeki ihtiyaçlarla ilgilidir.¹³ İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak ve iyilik hallerini yükseltmek aynı zamanda sosyal hizmetin ilgi alanı içinde yer aldığından sosyal politika ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi ele almak gerekli görülmektedir.

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet

Sosyal politika ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiye ikisinin ortak noktası olan “sosyal” den bakmak ilişkinin gücünü ortaya koyacaktır. Çünkü pek çok bireysel uyumsuzluğun altında aslında toplumsal ekonomik yapının özellikleri yatmaktadır. Bir sorun çok sayıda insanı etkilediği zaman toplumsal bir sorundur artık. Bireysel gibi görünen sorunlar altında toplumsal ekonomik yapıdaki özellikler yattığı ve çok sayıda insanı etkilediği için toplumsal bir nitelik kazanırlar.¹⁶ Kavram, meslek ve hizmet olarak sosyal politika ve sosyal hizmet sanayi devriminin getirdiği sorunların çözümüne yönelik olarak aynı tarihsel dönemlerde ortaya çıkmış olup benzer amaç ve hedefleri taşımaktadırlar.¹⁷

Sosyal hizmet, sosyal politika ve refah devleti arasında önemli bir bağ vardır. Sosyal politika eğitim, sağlık, konut gibi insan ihtiyaçlarıyla ilgili hükümet politikalarına işaret eder.¹⁸ Sosyal politika ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiye bakıldığında sosyal politikanın devlete ait sosyal alandaki tüm politikaları belirlediği, sosyal hizmetin ise bu politikaları toplumda dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla uygulamaya koyduğu söylenebilir. Sosyal hizmetlerin nasıl uygulanacağı sosyal politikayla doğrudan bağlantılıdır. Sosyal hizmet uygulamalarında sosyal politikanın belirlediği yasalar çerçevesinde geliştirilmiş yöntemler kullanılarak çalışmalar yürütülür. Ayrıca sosyal hizmetin amaçları arasında sosyal politikanın belirlenmesine ve uygulanmasına katkı vermek vardır.¹⁷ Sosyal hizmet genel toplumsal politika değişmelerine yönelmedikçe işsizlik, yoksulluk gibi toplumsal sorunlara cevap bulamayacağı kabul görmektedir.¹⁶ Buradan hareketle sosyal hizmet ve sosyal politika arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğu ve birbirlerini etkileyerek yönlendirmede buldukları ifade edilebilir.

Sosyal politika meslek elemanlarının çalışmalarında mesleki çerçeveyi belirlediği için önemlidir. Başka bir anlatımla sosyal hizmet uzmanları sosyal politikanın belirlediği sınırlar içinde çalışmalarını yürütürler.¹⁹ Sosyal hizmet uygulamasının temellerini yasalar (yazılı mevzuat) oluşturur. Sosyal Hizmet Uzmanları (SHU) çalışmalarını yasalara dayalı olarak gerçekleştirirler,

bu anlamda yasalar mesleki uygulama için gereklidir ancak sosyal hizmet yasaları uygulamaktan daha fazlasıdır ve SHU'ları insanların çeşitli sorunları üstünde çalışırken sosyal bilimlerin geniş perspektifinden yararlanırlar¹⁴. Politika uygulama düzeyi ile yasal düzey arasında yer alır. Sosyal politika muğlak bir terimdir. Bu kavram hem sosyal sorunlara yönelik politikaları içermekte hem de bu politikaların gelişmesi ve etkileri üzerine çalışan akademik disiplini ifade etmektedir. Geleneksel anlamda sosyal politika düzenli gelir, barınma, eğitim, sağlık, bireye yönelik sosyal hizmetler olarak beş temel alana ayrılır. Bu alanların her biri sosyal sorunların oluşmasını önlemek, oluştuğu takdirde de çözüm bulmak bulmaya yönelik politikaları içerir. Sosyal hizmet bu alanların hepsinde yer alır.^{14,20} Sosyal hizmet disiplinine konu olan müracaatçıların önemli bir yüzdesi yoksul olanlardır. Yoksulluk aile ilişkilerinin bozulması, ruh sağlığı sorunları gibi pek çok sorunu tetikler.

Sosyal politika sosyal hizmetlerden yardım isteyen ya da sosyal hizmetlere yönlendirilen birçok insana etki eder. Sosyal politikanın yaşam standartları, iyilik halleri ve başa çıkma becerileri açısından tüm hizmet alanları ile ilgisi vardır.¹⁹

Sosyal politika toplumda sosyal refah, sosyal barış ve mutluluğu sağlamaya çalışır. Temel amacı sosyal gelişme ve kalkınmanın sağlanması, sosyal bütünleşme ve sosyal barışın sağlanarak sağlıklı bir toplum oluşturulması olan sosyal politika bu amacını gerçekleştirmek için bazı araçlar kullanır. Bu araçlar arasında sosyal güvenlik, işsizlik sigortası, istihdam programları, sosyal hizmet projeleri gelmektedir. Sosyal güvenlik sosyal politikanın temel bir bileşeni ve aracıdır. Sosyal güvenlik sisteminin yöntemlerinden biri olan sosyal hizmet sosyal politikayla yakından ilişkilidir ve sosyal politikanın asli hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamaktadır.¹⁰

Sosyal hizmet ve sosyal politika arasında karşılıklı etkileşim vardır. Sosyal hizmet; sosyal politikanın sosyal adalet, sosyal barış, sosyal gelişme, sosyal denge, sosyal bütünleşme hedeflerine ulaşmasına bazı müdahale ve uygulamalarla katkıda bulunur. Toplum düzeyindeki bu müdahale ve uygulamalar sosyal değişmeyi, yoksul, işsiz, ayrımcılık mağduru, eşitsizliklerle karşılaşmış bireyler ve gruplar lehine geliştirmek; hem müracaatçı sistemi ve toplum hem de örgütler kadar bireyler, aileler ve grupların ihtiyaçlarına cevap aramak biçimindedir. Sosyal hizmet belirtilen katkılarını gerçekleştirirken sosyal politikanın temel ilke, kural ve yöntemlerinden etkilenir. Bir toplumda sosyal hizmet uygulamaları, o toplumda var olan sosyal sorunlar ve sosyal politika düzenlemeleri

doğrultusunda şekillenmekte ve sosyal politikanın amaçlarının gerçekleştirilmesine destek olmaktadır.¹⁰

Sosyal Politika ve Aile Politikası

Aile politikalarının kaynağı refah devletlerinin sosyal politikalarıdır.²¹ Toplumun en önemli kurumlarından olan ailenin işlevlerini yerine getirebilmesi ve gelişiminin sağlanabilmesi için sosyal, ekonomik, hukuki, kültürel açılardan korunması ve desteklenmesi ihtiyacından dolayı aile politikaları ortaya çıkmıştır.¹¹ Aile politikaları sosyal politikaların önemli bir parçasıdır. Ancak aile politikaları sosyal politikalarından farklı olarak özellikle aile yaşamına etki etmeyi amaçlayan devlet tarafından geliştirilen planlamaları ifade etmektedir. Sosyal devlet anlayışında aile temel bir toplumsal kurum olarak ele alınmaktadır. Sosyal politika bağlamında çalışanların sosyal güvenceleri sosyal güvenlik sistemleri içinde ele alınırken, çalışanlara yönelik sosyal yardım programlarında aile refahının artırılması hedeflenmektedir.²² Örneğin yoksulluk ile suç, barınma sorunları, sağlıksız yaşam vb. konular arasında bağlantı vardır²⁰. Bu sorunlar aynı zamanda sosyal hizmetin ilgi alanı içinde yer almaktadır. Ailenin yoksullaşması, ailenin toplumsal konumunu, aile içi rolleri, toplumsal yaşama katılımını etkilemektedir. Ailedeki ekonomik kriz aile içi iletişim sorunlarının yaşanmasına, ev içi rollerin değişmesine ve güç ilişkilerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir. Ekonomik sorunlar eşler arası ilişkileri bilişsel, duygusal, davranışsal açıdan etkilemektedir.²³ Yoksulluk ya da diğer nedenlerle aile içi yaşanan sorunlar tek tek ailelerin sorunu olmaktan çıkmakta, çözüm bekleyen toplumsal sorun haline gelmektedir. Bu nedenle aile sosyal politika ve sosyal hizmetin kapsamına girmekte ve ailelere dönük politikaların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Aile politikaları aile kurumunu desteklemek, korumak ve güçlendirmek amacı taşımaktadır. Aile politikası en genelde toplumun sosyal korunma alanına müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Aile politikaları ailelerin tercihleri çerçevesinde şekillenen bir sosyal politikadır denilebilir. Bu açıdan toplumdan topluma ve zaman içinde değişiklik gösteren sosyal politikaların bir parçası olarak aile politikaları da değişkenlik göstermektedir.¹¹ Çünkü ailenin dinamik yapısı toplumsal süreçlerden etkilendiği gibi toplumun kendisini de etkilemektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması ve ilk sosyal ortamının aile olması nedeniyle toplumdaki değişimlerden etkilenir ve üyesi olduğu aile aracılığı ile de toplumu, dolayısıyla politikaları da etkiler. Aile politikaları, ekonomi politikaları, ve

sosyal politikalar gibi diğer politikalarla etkileşim halindedir.^{5,24} Başka bir ifade ile aile politikaları toplumsal özellikler ve kurumlar çerçevesinde şekillenmektedir¹¹. Örneğin Türkiye’de aile neslin devamı, üyeler arası ve kuşaklar arası psikososyal ve ekonomik yardımlaşmayı sağlayan bir kurum olarak algılanmakta ve aile üyelerinin biyolojik bağı, kurumun kutsiyeti ve mahremiyeti ile biçimlenmektedir. Avrupa ülkelerinde ise tek ebeveynli aileler, marjinal kabul edilen hemcinsler arasındaki evlilikler, evlilik dışı birliktelikler ve evlilik dışı doğan çocuklar aile kavramı içine dahil edilmektedir.²¹

Sosyal politikalar (eğitim, sağlık, konut vb.) aile politikalarının belirleyicilerinden olmakla birlikte, aile politikası denildiğinde daha çok doğum artış hızı, aile büyüklüğü, çocuk ve yaşlı bakımı, koruyucu aile programları gibi konular öne çıkmaktadır. Dumon (1991) üç tür aile politikası uygulamasından bahsetmektedir: (i) Aileyi güçlendirmeye yönelik olarak aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemlerdir. Gelir sağlama ve istihdam politikalarını da içermektedir. (ii) Ailenin yerine ikame edilebilecek, aile üyelerinin ayrı ayrı ya da yarı zamanlı olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler (kreşler, yaşlı ve engelli bakımı vb.). (iii) Aile hayatını geliştirmeye yönelik eğitim ve danışma hizmetleri.²² Bu çerçevede aile danışmanlığı, aile politikalarının eğitim ve danışma hizmetleri içinde yer alan psiko sosyal hizmetler kapsamında değerlendirilebilir.

Aile politikaları açık ve kapalı aile politikaları olarak iki grupta ele alınmaktadır. Aile politikalarında doğrudan aileyi ilgilendiren, açıkça belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla düzenlenen politikalara “*açık aile politikaları*” adı verilmektedir. Aileyi dolaylı olarak ilgilendiren, doğrudan ve öncelikli olarak aileyi ele almayan ancak aile üzerinde dolaylı sonuçları görülen uygulamalar, politika ve programlara “*kapalı aile politikası*” adı verilmektedir. Açık aile politikalarına örnek olarak aile hukuku, çocuklara gündüz bakım evleri yer alırken, kapalı aile politikalarına anne, çocuk, yaşlı, engelli aile üyelerine yönelik tedbirler ile eğitim, sağlık, ekonomik kalkınmaya ilişkin uygulamalar örnek olarak verilebilir.^{21,24,25} Açık ya da kapalı aile politikalarının temel hedefi ortaktır. Her ikisinin de hedefi ailenin genel iyilik hallerinin artması, aile üyelerinin sorunlarının aşılması, ihtiyaç ve isteklerinin giderilmesidir.²⁵ Bu çerçevede *aile politikalarının temel amaçları* arasında ailelere zarar verme potansiyeli taşıyan ve sonuçları da zararlı olabilecek politikaları kontrol etmek, aile ve aile

üyelerini, özellikle çocukları olumsuz olarak etkilemesi muhtemel durumlara karşı korumak, aile içi ilişkileri ilgilendiren sorunları gidermek, ailelerin kendine yardım becerilerini geliştirmek, aile işlevlerinin yerine ikame edebilecek ve aileyi destekleyecek önlemler almak yer almaktadır. Aile politikalarının kapsamı içinde ise ailenin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan yasalar yapılması, programlar oluşturulması ve uygulanması yer almaktadır.²⁴

Aile politikalarının oluşturulması ve uygulanması

Bir konudaki politika o alandaki sorunlarla ilgili elde edilen veri ve bilgilerle bağlantılı olarak şekillenir. Aile politikalarındaki etkililiğin artırılabilmesi için alandaki sorun ve ihtiyaçlar göz önünde tutularak kısa, orta, uzun vadede bu sorunlara hangi yollarla çözüm getirileceği kararlaştırılmalı, öncelikler, mevcut kaynaklar belirlenmelidir. Politikaların uygulanmasını güçleştiren bazı faktörler vardır. Bunlar arasında amaçlara işlevsellik kazandırmayan, amaçların gerçekleşmesine katkıda bulunmayan hedeflerin ortaya konulması, insani, mali, kurumsal olanakların sınırlılığı, kurumlar arası eşgüdüm olmaması, yöneticiler, ilgi ve hedef grupların ilgisiz kalması, ihtiyaçların karşılanmasında yeterli seçenek oluşturulamaması, örf adet, geleneksel değerler yer alır. Aile politikalarının biçimlenmesi ve uygulanmasında bu politikadan etkilenenlerin katılımı üzerinde durulan bir konudur. Katılım aile ve toplulukların sorununun tanımlanması, kaynak sağlanması, önceliklerin sıralanması süreçlerine katılımı ile politikanın saptanması, uygulanması ve değerlendirilmesi yönündeki bilinçlenmeye katkıda bulunmalarını ifade etmektedir. Bu anlamda katılımın sağlanması politikaların uygulanma başarısını artırmak için önemlidir.²⁴

Politika yapıcıları, politika oluştururken çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Örneğin politika oluşturmanın ortak özelliklerinden biri olan veri ve kaynak yetersizliği, ihtiyaçlar, eğilimler, kaynaklar ve öncelikler konusunda belirsizliğe yol açabilmektedir. Aile ve aile çevresinin sürekli değişim içinde olması bu durumu daha da güçleştirmektedir. Ayrıca aile yapısında hangi eğilimlerin fonksiyonel olduğu konusundaki belirsizlikler, ailelere sağlanan destek ve müdahalelerin aile fonksiyonlarının yerini alması nedeniyle ailenin zayıflayıp zayıflamadığı konusundaki belirsizlikler önem taşımaktadır. Değer farklılıkları da başka bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.²⁴

Aile politikasının amaçları

Aile politikalarında farklı görüşler vardır. Bunun nedenlerinden biri (i) aile türlerinin farklılaşmasıdır. Aile yaşamı ve ilişkileri yapısal ve fonksiyonel olarak değişmeye devam etmektedir. (ii) Ailenin özel yaşam alanına devlet müdahalesinin kabul edilebilir sınırları konusunda farklı görüşler olması aile politikalarını tartışmalı alan haline getirmektedir. (iii) Aile ilişkileri ve aile destek hizmetlerinde erkeklerin yeterince temsil edilememesi görüş farklılıklarının bir diğer nedenidir. Yardım arama konusundaki damgalamalar ailelere destek vermenin önünde engel teşkil etmekte, bundan da erkekler daha fazla etkilenmektedir.²⁶ Sonuçta birbirinden farklı olan ulusal aile politikaları, ailedeki çatışma ve sorunların çözümünde farklılıkları beraberinde getirebilir.²⁷ Bu nedenle politika belirleyicilerinin aile politikalarına ilişkin amaç ve hedeflerinde farklılık görülebilmektedir.

Farklı toplumlarda aile politikalarında öne çıkan amaçlarda farklılık görülmekle birlikte aile politikalarının amaçları temel olarak dört grupta ele alınmaktadır. *Birinci* grup amaçta aile politikaları çocuklar üzerinden yürütülmektedir. Aile politikalarını etkileyen *ikinci* grup amaç aileleri etkileyen daha geniş sosyal ve ekonomik (örneğin eğitim, sağlık, konut, çalışma, aile planlaması vb.) tedbirlerle ilişkilidir.²⁴ Aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemler ve istihdam politikalarını içeren aileyi güçlendirici politikalar bu grup amaçlar içinde yer almaktadır.²² *Üçüncü* grup amaç aile içi ilişkilerle ilgilidir. Örnek olarak ailenin işlev, ilişki ve rollerini yerine getirmesini güçleştiren, yoksulluk gibi ailenin toplumsal yapıdan kaynaklanan sorunlarını çözümlenici tedbirler almak, aile içinde kadın ve erkek arasında daha dengeli rol paylaşımını gerçekleştirmek, boşanma durumunda kadın ve erkeğe eşit haklar sağlamak gibi amaçlar verilebilir.²⁴ Aile danışmanlığı, aile politikalarının bu grup amaçları arasında değerlendirilebilir. Ayrıca eğitim ve danışma hizmetleri gibi aile hayatını geliştirmeye ve rahatlatmaya yönelik hizmetler yer almaktadır. Bu tür eğitimlerin koruyucu ve önleyici olduğu söylenebilir. Örneğin evlenme aşamasında olan çiftler için, eşler arası iletişim, sorun çözme becerileri, çocuk yetiştirme, aile planlaması, ailenin yasal ve sosyal hakları gibi konularda danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin olması aileyi daha güçlü kılabilir. Ailenin kurulmasından sonra ortaya çıkan sorunların çözümünde de aileyi güçlendiren ve destekleyen bu tür hizmetler önemli bir işlev yerine getirmektedir.²² *Dördüncü* grup amaçları ailenin

yerini tutacak veya onun yerini alabilecek, aile bireylerinin ayrı ayrı ya da yarı zamanlı olarak yaptığı işleri devralacak hizmetler (kreş, çocuk yuvası, yaşlı bakımı vb.) oluşturmaktadır. Bu gruptaki amaçlar genel olarak ailenin fonksiyonlarının başka kurumlara devredilmesinden çok, ailenin güçlendirilerek işlevlerini yerine getirilmesine yönelik amaçlardır. Örneğin düşük gelirli çok çocuklu ailelere yardım ederek işlevselliğini artırmak destekleyici amaçlardır.. Diğer amaçlar çeşitli tiplerdeki ailelerin gelişmesini sağlamak olarak özetlenebilir.²⁴

Farklı toplumlarda uygulanan aile politikaları birkaç başlık altında ele alınabilir. Bunlar arasında

- 1) Ekonomik refah programları,
- 2) Temel sağlık problemleri
 - a) Beslenme Programları
 - b) Ana sağlığı programları
 - c) Çocuk sağlığı ve bakımı programları
- 3) Psiko sosyal hizmetler
 - a) *Aile danışma programları*
 - b) Gündüz bakım hizmetleri
 - c) Aile Planlaması programları
 - d) Özel ihtiyacı olan aileler için programlar
 - e) Engelli çocuklarla ilgili programlar
 - f) Tek ebeveynli, herhangi bir destekten yoksun çocuklarla ilgili programlar
 - g) Madde kullanımının önlenmesine ilişkin adımlar yer almaktadır.²⁴

Bu sınıflama açısından bakıldığında aile danışmanlığı, aile politikaları uygulamalarının psikososyal hizmetler başlığı altında verilen hizmetleri ifade etmektedir. Dolayısıyla aile politikaları kapsamında aile danışmanlığı ve sosyal hizmet arasında yakın bir ilişki olduğu ifade edilebilir.

Aile Danışmanlığı ve Sosyal Hizmet

Günümüzün değişen ve gelişen aile yapısındaki üyeler uyumlu birlikteliği sağlamakta zorlanmaktadır. Toplum yapısında meydana gelen değişimler ailelerin sorun çözme arayışlarını da değiştirmeye başlamıştır.⁵ Teknolojinin gelişmesi toplum yaşamını etkileyerek aile yapısının değişmesine, ailenin ana-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileye dönüşmesine hatta tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Günümüzün değişen ve gelişen ailesi, üyeleri arasındaki uyumlu birlikteliği sağlamakta zorlanmaktadır. Özellikle aile üyelerinin kentli ana-baba, çalışan anne olma gibi hızla değişen rollerine uyum sağlayamamaları, aile içindeki iletişim ve

etkileşimi bozmaktadır. Aile üyelerinde sıkıntıya yol açan bu tür engellemeler genelde ailenin varlığını korumasını güçleştirirken, özelde aile üyelerinin sosyal ve ruhsal varlığını bozmaktadır. Bu durumda bazen aile toplumsal sistem içinde hasta bir kurum niteliğini kazanabilmektedir.⁹ Bu nedenlerden dolayı modern topluma geçiş sürecinde, toplum yaşamında yalnız kalan ailelere destek sağlamak üzere bazı hizmetlerin geliştirilmesi gereği kendini göstermiştir. Aile danışmanlığı bu gereklilik üzerine ortaya çıkmıştır.

Aile danışmanlığı ailenin işlevlerinin aksamaması durumunda başvurulacak hizmetlerden biridir. Aile danışmanlığının amacı aile üyeleri arasında yaşanan ve tüm aileyi etkileyen sorunların çözümünde aileye destek vermektir⁵. Başka bir ifade ile aile danışmanlığında amaç ailelerin işlevlerinde, aile üyelerinin birbirleriyle ilişki ve etkileşimini geliştirmektir.²⁸ Bu açıdan aile danışmanlığı; aileyi bir bütün olarak ele alan, ailede ortaya çıkan işlev bozukluklarının ele alınmasına dayanan, aralarında sağlıklı bir iletişim ortamının yaratılması için aile bireylerine yapılan psikolojik bir terapi tekniğidir.^{5,29,30} Sorun çözme sürecine tüm aileyi katmayı amaçlayan yeni bir yaklaşımdır. Daha önceki yaklaşımlar hedef olarak bireyin davranışlarını değiştirmeyi ele almışlar ve sorunların nedenini bireyin kişilik yapısında aramışlardır. Aile danışmanlığı ise sorunu çözümlerken doğrudan aile üyeleri arasındaki etkileşimlerin incelenmesini ve soruna katkısının değerlendirilmesini öngörmektedir.³¹

Birçok ülkede yürütülen aile danışmanlığı programları ailenin bütünlüğünü koruyucu, devam ettirici, eğitici nitelikteki uygulamaları içermektedir. Bu hizmetler içinde eşlerin ayrılıp ailenin çözülmesi ve dağılmasına yol açan boşanma ve uyumsuzluk sorunları öne çıkmaktadır. Aynı zamanda aile üyeleri arasındaki ilişkileri geliştirmek, güçlük ve huzursuzlukları giderip sorunlarını çözümlemeye onlara yardımcı olabilmek için öneriler getirmek ve tartışmak suretiyle rehberlik edici danışmanlık hizmeti vermek, aile yaşamı ve aile planlaması eğitim programları oluşturmak ile aile danışma hizmetleri kapsamındadır.²⁴

Gelişmiş ülkelerde genellikle aile terapisine ve aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerinin iyileştirilmesine yönelik aile danışma programları uygulanmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde de ailenin sosyal, ekonomik, kültürel, psikolojik sorunlarının bir bütün olarak ele alınması, ailenin temel ihtiyaçlarının karşılanıp güçlü kılınması için hizmetlerin geliştirilmesi önem

kazanmaktadır. Ailenin yaşam düzeyinin yükseltilmesi için üretim faaliyetlerine katılımlarının etkili bir hale getirilmesi, bu yönde bilgi-beceri-motivasyonlarının geliştirilmesi, bu yolla aile biriminin güçlenmesi ve ülke kalkınmasının hızlandırılması açısından öne çıkmaktadır. Bu nedenle çok yönlü sosyo-ekonomik içerikli faaliyetleri kapsayan aileye yönelik bu tür programların gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilmesi önemli görülmektedir.²⁴

İnsanların yaşamları boyunca karşılaştıkları sorunların büyük bir bölümü içinde buldukları aile yaşamından doğrudan etkilenir. Aile üyelerinden herhangi birinde meydana gelen değişim diğer aile üyelerini de etkiler. Bu nedenle aile bağımsız bir sistem olan aile sosyal hizmet uygulamalarının odağında yer alır. Ailelerle sosyal hizmet risk altındaki ailelerle çalışma için bir şemsiye kavramdır. Ailelerle sosyal hizmetin temel amacı; aile üyelerinin gelişimsel ve duygusal gereksinimlerini yetkin bir şekilde karşılamayı öğrenebilmesi için onlara yardımcı olmaktır. Ailelerle sosyal hizmet değişim ya da müdahale için ailenin güçlerini pekiştirir, etkin bir şekilde işlev görebilmesi için destek sağlar ve günlük yaşamını doyurucu bir şekilde sürdürebilmesi için aile işlevselliğinde somut değişiklikler gerçekleştirir.³² Toplumun güçlenmesi ve varlığını sürdürebilmesi, ailenin her türlü tehlikeden korunması, aile birliğinin sağlıklı devamı için çeşitli önlemlerin alınması gerekir. Sosyal hizmet alanında aile hizmetleri olarak tanımlanan aile danışmanlığı sürekli değişen ve gelişen sosyal politikalara ve çevre koşullarına uyum sağlamakta zorlanan aileye sorunlarının çözümünde destek olmak üzere sunulan hizmet türüdür.³³

Aile danışma programları çeşitli alan ve konularda uzmanlaşmış kişilerin işbirliği içinde çalışmasına bağlıdır. Bu programlara ilişkin hizmetlerin yürütülmesinde sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, psikiyatristler, aile hekimliği uzmanları ve diğer sağlık elemanları görev alır.²⁴ Sosyal hizmet aynı anda hem birey hem de bireyin çevresi ile ilgilenir. Hem bireyin hem de çevresinin sürekli değişim içinde olması, uyum sağlama ve alışmanın devamlı olma zorunluluğu nedeniyle bireyin çevresi (ailesi) sosyal işlevselliğinin etkin olmasında engelleyici ya da destekleyici olabilir. Bundan dolayı sosyal hizmet uzmanları bireyin sosyal programlar ve politikalar tarafından şekillendirilen çevresinin (ailenin) durumu hakkında tetikte olmalıdırlar. Sosyal hizmet mesleğinin çevresi-içinde-insan üzerinde odaklanması, sosyal hizmet uzmanının birbirleriyle bağlantılı birçok boyut ile ilgilenmesini gerektirir.³⁴ Aile çalışması sosyal hizmet alanında sıklıkla kuruma başvuran kişiyle (genellikle kadın) yürütülür. Bu süreçte aile üyelerinden önemli olan diğer

kişiler de görüşmeye çağrılır veya işyeri ve ev ziyareti ile sürece katılmaya teşvik edilir. Aileyle ilgili bilgilendirme ve tanıma başlangıçta görüşme yapılan kişinin ailenin içinde bulunduğu durumu anlatması yoluyla elde edilir. Süreç ilerledikçe elde edilen bilgilerde veya diğer üyelerle yapılan görüşmelerde yeni ve önemli bilgiler elde edilebilir. Özellikle diğer aile üyelerinin problemin tanımlanması ve çözümüne ilişkin katılımlarına yer verildiğinde uzmanın belirlediği ihtiyaçlar değişebilir.²

Toplumsal yapı içinde örgütlenmeler, kurumlaşmalar, uzmanlaşmalar yer almaktadır. Toplumsal bilimler içinde yer alan her bir disiplin, birey-grup-toplumun farklı yönlerini ele almakta ve ilişkiler sistemini açıklamaya çalışmaktadır. Aile danışmanlığı, bir sistem olarak aileyi kendi işleyişi içinde ele aldığı gibi aynı zamanda sistemdeki diğer parçalarla etkileşimi üzerinde de durur. Sağlıklı aile, sağlıklı toplumun temeli olarak kabul edilir. Bu bağlamda aile danışmanlığı sosyal hizmetin uygulama alanları içine giderek artan oranda girmektedir.

Aile Danışmanlığı ve Aile Hekimliği

“Kişiyeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ile birinci basamak teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerini yaş, cinsiyet ve hastalık ayrımı yapmaksızın, her kişiye kapsamlı ve devamlı olarak belirli bir mekânda vermekle yükümlü...” aile hekimleri aile danışmanlığı uygulamalarında etkin rol üstlenebilirler.³⁵ Aile hekimi sağlık ve rahatsızlık durumlarını değerlendirirken fiziksel, psikolojik ve toplumsal etkenleri dikkate alır ve bütünleştirir. Aile hekimliği tüm disiplinlerin hizmetini belirli bir düzeyde içine alan kapsamlı bir hizmettir. Aile hekimleri birinci basamakta diğer sağlık çalışanlarıyla birlikte çalışarak hasta adına üstlendiği savunuculuk göreviyle diğer uzmanların sunduğu hizmetlerle teması yöneterek yapar.^{36,37} Taştan, Işık, Set ve Cansever (2016, s.138) tarafından yapılan araştırmada aile hekimliğinin çoğunun aile danışmanlığı eğitimi almadığı ancak hastaların aile danışmanlığı konusunda aile hekimlerine sık başvurdukları saptanmıştır. Birincil bakım hekimi bir aile terapisti olmamakla birlikte hasta ve ailesi ile oluşturduğu güven ilişkisi ile birey ve aileyi daha iyi değerlendirme olanağına sahip olacaktır.^{38,39}

Kişilere aileleri, toplumları, kültürleri bağlamında ve yaşam süreleri boyunca kapsamlı bakım sunan aile hekimleri psikososyal sorunların saptanmasında ve yönetiminde en uygun konumda olan hekimlerdir. Ancak aile hekimlerinin çoğunun psikososyal sorunların çözümü için yeterli donanımı

veya zamanı yoktur. Aile hekimliği uygulamalarında kapsamlı sağlık hizmeti verilebilmesi için bir ekibe ihtiyaç vardır ve SHU bu ekipte yer almalıdır. Aile hekimleri ve SHU işbirliğinin hastaların bakıma daha çok katılmasını sağladığı, birey, çift ve ailelere kapsamlı bakım sunma fırsatlarını arttırdığı görülmektedir.⁴⁰ Birinci basamak sağlık hizmetlerinde görev alan SHU'ları, ekibin bir üyesi olarak aile hekimleri ile birlikte aile sorunlarını çok yönlü değerlendirerek aile danışmanlığı uygulamalarındaki etkinliklerini daha da artırabilirler.

SONUÇ

Sosyal bir varlık olan insan toplumsal yapı içinde diğer insanlarla bağ kurarak ve belli kurumsal yapılar içinde varlığını sürdürür. Bu kurumsal yapıların en önemlilerinden biri de ailedir ve aile üyelerine sağladığı işlevler nedeniyle toplumun temeli olarak kabul görmektedir. Ancak aile ve diğer kurumsal ve sosyal yaşam içinde çeşitli sorunlar görülmekte, çok sayıda bireyi ilgilendiren bu sorunlar sosyal boyut kazanmakta, kamusal olarak politikalar üretilerek çözüm yolları aranmaktadır. Sosyal politika ve sosyal hizmet insanların yaşadıkları sorunlara çözüm üretme amacıyla olan iki yaklaşım olarak birbirlerini etkilemektedirler ve aralarında güçlü bir bağ vardır. Sosyal politika yasalar oluşturarak sosyal hizmetin sınırlarını belirlerken, sosyal hizmet ise uygulamadan elde ettiği verilerle sosyal politikayı yönlendirici etkiye sahiptir.

Günümüz toplumlarında teknolojik gelişmelerle birlikte sanayileşme, modernleşme, kentleşme ve geleneksel rollerde yaşanan değişimler aile kurumunu büyük ölçüde etkilemektedir. Bunun sonucunda ailenin türleri ve işlevleri de değişimden etkilenmektedir. Aile kurumu toplumsal yapı içinde siyaset, ekonomi, din, eğitim, sağlık, hukuk, boş zamanları değerlendirme kurumlarıyla birlikte yer almaktadır. Bu kurumların birinde meydana gelen değişim diğerlerini de etkilemektedir.¹ Bu değişime ayak uydurmakta zorlanan aile ilişkileri zedelenmekte ve aileler aile danışmanlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda aileyi ayakta tutacak, varlığını güçlendirecek, sağlıklı işleyişini artıracak, koruyacak aile politikalarının geliştirilmesi, sosyal ve ekonomi politikalarının daha etkin bir parçası haline gelmesi ve ailenin ekonomik, sosyal, biyolojik işlevlerinin sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için ailenin güçlenerek devam etmesini sağlayıcı politikaların ve uygulamaların ağırlıklı kazanması önemli hale gelmektedir.¹¹ Çünkü ailede

sorunların ve çatışmaların azaltılmasında aile politikaları kolaylaştırıcı etkiye sahiptir.²⁷

Aile işlevlerindeki sorunların giderilmesi noktasında politikalar üretilmesi, bu politikaların aileyi etkileyen toplumsal ve teknolojik yapıdaki değişimi göz önünde bulundurarak geliştirilmesi, bu kapsamda aile danışmanlığı uygulamalarının genişletilmesi ve sosyal hizmetin aileye yönelik görev ve sorumluluklarında yeni roller üstlenmesini önemli hale getirmektedir.

KAYNAKLAR

1. Zeybekoğlu DÖ. Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: yapısı, türleri, işlevleri. Adak N. Editör. Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar. 2.baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi; 2016.p.39-62.
2. Mavili Aktaş A. Aile danışmanlığı ve hizmet yaklaşımı. Acar H, Negiz N, Akman E. Editör. Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları. Ankara: Maya Akademi; 2013. p.181-194.
3. Zastrow C. Sosyal hizmete giriş. Çiftçi D B, kitap editörü. Aykara A, Beyazova A, Yakut Çakar B, Karaca Ç, Çiftçi DB, Yıldırım E, Bahşi E, Albayrak G, Özen H, Birdal MS, Yağcıoğlu S, Kurukafa S, Yılmaz V. 2. baskı: Ankara. Nika Yayınevi; 2014. p.256-261.
4. Gladding ST. Aile terapisi: tarihi, kuram ve uygulamaları. çev. editörleri. Keklik İ, Yıldırım İ, çev. Editörleri. 2. baskı. Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları; 2012. p.5.
5. Duyan V, Adıgüzel C. Aile danışmanlığının amacı ve kapsamı. Baran G, editör. Aile Yaşam Dinamiği. 1. baskı. Ankara: Pelikan Yayıncılık; 2016. p.333-361.
6. Özgüven İE. Ailede iletişim ve yaşam. Ankara: PDREM yayınları; 2001. p.3
7. Baran G, Yurteri Tiryaki A. Aile yaşam döngüsü. Baran G, editör. Aile Yaşam Dinamiği 1. baskı. Ankara: Pelikan Yayıncılık; 2016. p.1-32.
8. Özgüven, İE. Evlilik ve aile terapisi. 2. baskı. Ankara: PDREM Yayınları; 2009. p.71-72.
9. Nazlı S. Aile danışmanlığı. 2.baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım; 2001.p.4-28.
10. Demirbilek S. (2009). Sosyal politika bağlamında sosyal hizmet. 1. baskı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; 2009.p.66-139.
11. Aslan S. Değişen dünyada aile politikaları. Adak N. editör. Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar. 2. baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi; 2016. p.261-279.
12. Koray M. Sosyal politika. 4. baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2012.p.27-32.
13. Taşçı F. Sosyal politikalarda can simidi sosyal yardım. 1. baskı. Ankara: Nobel;2010. p.9-12.
14. Adams R. Social policy for social work. First Published. New York: Palgrave McMillan; 2016.p.4.
15. Vitus K. Policy and identity change in youth social work: from social-interventionist to neoliberal policy paradigms. Journal of Social Work 2017;17(4):470-490. Doi: 10.1177/1468017316648636.p.484.
16. Kongar E. İnsanı yönlendirme ve sosyal hizmetler: Sosyal Çalışmaya Giriş. 2. baskı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları; 1978.p.9-10.
17. Oral M. Güncel sosyal politikalar, sosyal hizmet ve sosyal yardımlar. Cılgı İ, Erkul E, Yıldırım B, Adıgüzel İB, editörler. Sosyal Çalışma ve Sosyal Politika Yazıları 1. baskı. Ankara: Bellek Yayınları; 2016. p.115-136.
18. Green L, Clarke K. Social policy for social work: placing social work in its wider context. first published. Cambridge: Polity Press; 2016 (e kitap) <http://ebookcentral.proquest.com/lib/ankara/reader.action?docID=4497568> (Erişim: 10.08.2017).
19. Walker C, Walker A. Sosyal politika, yoksulluk ve sosyal hizmet. Tuncay T, çev. editörü, Sever M, çev. Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar 1. baskı. Ankara: Nika Yayınevi; 2015. p. 111-125.
20. Thompson N. Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak. Ö.C.Öntaş ÖC, B.H. Eren BH, editörler. 2. baskı. Ankara: Dipnot; 2014.p. 66-167. (Orijinal Künye: Understanding Social Work: Preparing for Practice, Third Edition, Palgrave Macmillan, 2009)
21. Tuncay T. Avrupa birliği ülkelerinde aile politikaları ve türkiye. Sosyal Hizmet (Journal of Social Work) 2010:1-8.
22. İçağasıoğlu Çoban A, Özbesler C. Türkiye’de aileye yönelik sosyal politika ve hizmetler. Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi; 2009 Temmuz-Ağustos-Eylül.p.31-41.
23. Avşar Kurnaz Ş. Yoksulluk ve aile üzerindeki etkileri. V. Aile Şurası “Aile Destek Hizmetleri” Bildirileri. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları; 208.p.184-191.
24. Kut S, Koşar N, Aydınlgil S, Çitçi O, Danışoğlu E, Lokmanoğlu Ö ve ark. Aile ve devlet politikaları (sosyal güvenlik politikaları dahil) özel ihtisas komisyonu raporu. 1994 Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve

- Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları; 1994.p.13-25.
25. Arıkan Ç. Türkiye’de aile politikalarına ilişkin genel bir değerlendirme. Aile Danışmanlığı El Kitabı. Ankara: SHÇEK Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Araştırma Uygulama Merkezi (AHUM) Ortak Yayını; 2005. p.117-123.
26. Marjoribanks D, Davies K. Family policy: integrated approach?. People, Place and Policy 2016;10(3):239-252. DOI: 10.3351/ppp.0010.0003.0005.
27. Notten N, Grunow D, Verbakel E. Social policies and families in stress: gender and educational differences in work-family conflict from a european perspective. Soc Indic Res 2017; (132):1281-1305. Doi: 10.1007/s11205-016-1344-z.
28. Kahramanoğlu E. Aile danışmanlığında disiplinlerarası işbirliği ve vaka yönetimi. Ankara: Başkent Üniversitesi Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri Merkezi BEDAM Aile Danışmanlığı Sertifika Programı; 2007.p.155-158.
29. Kuzgun Y, Ozankaya Ö, Arı M, Bülbül S, Ecevit Y, Tezcan M, Akdoğan Nİ, Çelebi N. Aile ve eğitim özel ihtisas komisyonu raporu. *Uluslararası Aile Yılı Özel İhtisas Komisyon Raporları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları; 1994.p.299-424.
30. Öztürk Kılıç E. Aile tedavilerinin tarihçesi. Kerimoğlu E, editör. Aile Tedavileri. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 1996.p.1.
31. Turan N. Birey ve ailelerle sosyal hizmet. Duyan V, editör. 1. baskı. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi. Ekim 2012.p.291.
32. Duyan V. Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri. 2. baskı. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları; 2012.p. 263-290.
33. Duyan V, Sayar Ö.Ö, Özbulut M. Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet alanında çalışanlar için bir rehber. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları; 2008.p.86.
34. Sheafor B.W, Horejsi C.J. sosyal hizmet uygulaması: temel teknikler ve ilkeler. Çiftçi DB, editör. 1. baskı. Ankara: Yayınevi; 2014.p.27.
35. Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği (Madde 3/1-a). 25.01.2013 tarih ve 28539 sayılı Resmi Gazete.
36. Dikici MF, Kartal M, Alptekin, Çubukçu M, Ayanoğlu AS, Yarış F. Aile hekimliğinde kavramlar, görev tanımı ve disiplininin tarihçesi. Türkiye Klinikleri J.Med.Sci 2007; (27):412-418.
37. İncecik Y, Kurdak H, Özcan S, Akpınar E, Saatçi E, Bozdemir N. Eş şiddeti ve aile hekimliği. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care. March 2009 3 (1):1-7.
38. Taştan K, Işık M, Set T, Cansever Z. Aile hekimlerinin aile danışmanlığı hakkındaki görüş ve önerileri. Konuralp Tıp Dergisi 2016; 8(2):137-140.
39. Yaman H, Akdeniz M. Sistemik aile hekimliği. Türk Aile Hekimliği Dergisi 2011; 15(2):77-80. doi:10.2399/tahd.11.77.
40. Özcan S. Aile hekimliği uygulamalarında sosyal hizmetlerin önemi. Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care 2013 December;7(4):65-68.